

ОРІЄНТОВНА МОДЕЛЬ ОПАНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДАКТИЛОЛОГІЇ*

Світлана КУЛЬБІДА, Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, м. Київ

У статті представлено систему вивчення української дактилології на основі орієнтовної моделі опанування дактильним мовленням (показу та зчитування). Запропоновано методика послідовного і системного вивчення українських дактилем. **Ключові слова:** система, українська дактилологія, орієнтовна модель, дактилема, дактильне мовлення, правила дактилювання, вправа, заняття.

Светлана КУЛЬБИДА, Институт специальной педагогики НАПН Украины, г. Киев
ОРИЕНТИРОВОЧНАЯ МОДЕЛЬ ОСВОЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ДАКТИЛОЛОГИИ

В статье представлена система изучения украинской дактилологии на основе ориентировочной модели овладения дактильной речью (показа и считывания). Предложена методика последовательного и системного изучения украинских дактилем.

Ключевые слова: украинская дактилология, ориентировочная модель, дактилема, дактильная речь, правила дактилирования.

Svitlana KULBIDA, Institute of Special Pedagogy NAPS of Ukraine, Kyiv
ESTIMATED MODEL FOR MASTERING OF UKRAINIAN DACTYLOLOGY

The article deals with the study of Ukrainian dactylogy based on the estimated model of mastering finger speech (showing and reading). The technique of gradual and systematic studying of Ukrainian Dactyl is being offered here.

Keywords: system, Ukrainian dactylogy, an estimated model, daktylema, finger speech, daktyling rules, exercise, classes.

Сучасна сурдопедагогіка має в своєму арсеналі систему мовленнєвих засобів навчання і виховання нечуючих дітей, серед яких не останнє місце посідає і українська дактилологія. Українську дактилологію розуміємо як комунікацію за допомогою української пальцевої абетки (Н. Іванюшева, Р. Краєвський, С. Кульбіда, І. Соколянський, М. Ярмаченко та ін.).

Пропонуємо систему вивчення української дактилології, яка описана в посібнику [4]. Це орієнтовні початкові заняття з метою оволодіння якісним дактилюванням; згодом – технікою дактилювання і паралельно – читанням з дактилюючої руки.

Пропедевтичний курс передбачає вивчення дактилем за певної послідовності (табл. 1). Вивчення дактилології, на нашу думку, як специфічного засобу комунікації за умов сформованого усного і писемного мовлення, будується за типологічним принципом (схожість конфігурації дактильних знаків, їхнього утворення, спільності домінантних ознак тощо).

Постановчі вправи вимагають обов'язкової присутності викладача, вони виховують як правильну постановку конфігурації руки, її руху, а також узгоджені вимовні вміння (постановку правильного дихання, розбірливу артикуляцію, виразне озвучення). Тренувальні вправи розраховані на автоматизацію перерахованих навичок. Вони не потребують невідривної уваги викладача, можуть проводитися і самостійно. Обов'язкова вимога при самостійному виконанні вправ – наявність дзерка-

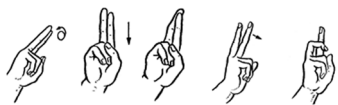

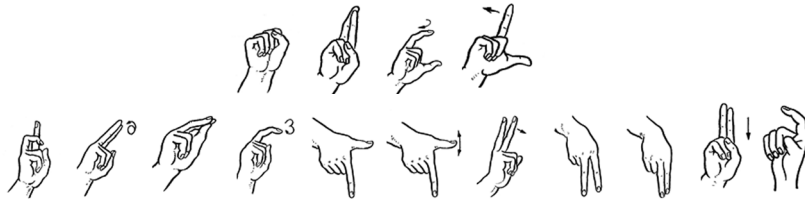
ла для фіксації, виявлення і виправлення помилок. Окрім того, тренувальні вправи проводять з використанням різноманітного мовленнєвого матеріалу порівняно з постановочними вправами, в них враховується, для прикладу, значно більше позицій дактилеми у складі (слові).

Особливого значення набуває систематичність подальших занять, врахування дидактичного принципу «від простого до складного», використання правильних зразків (показу, поєднання дактилем, наголосу, використання переносу, великої літери, пунктуаційних знаків тощо), що забезпечує дієвість навчання.

Важливо знати, що в українській мові наголос рухомий, тобто при зміні слова він може змінювати своє місце (*йти – вийти, веселий – веселі́ -иши́, один – одно́в*). Засвоєння словесного наголосу відбувається спершу на парах однозвучних слів (*на́сип – насі́п*) і є показником різного лексичного значення. Достатньо уваги приділяється засвоєнню наголосу в словах, у яких з різних причин найчастіше спостерігається відхилення від літературної норми (*докуме́нт, ім'я́* та ін.). Усвідомлене вивчення логічного наголосу має величезне значення і для правильного розуміння висловленого, і для висловлення власної думки. Будучи пов'язаним з членуванням мовного потоку, дихання, воно є передумовою успішного вивчення інтонації в цілому. При засвоєнні логічного наголосу перед педагогом стоять такі завдання:

* Початок. Закінчення в наступному номері часопису.

Таблиця 1

Група	Дактилями	Особливості дактилювання
I		Поступове розкриття кисті руки
II		Дактилювання двома піднятими пальцями
III		Дактилювання опущеною кистю руки
IV		Почергове з'єднання пальців з великим пальцем при піднятій кисті руки
V		Дактилювання піднятою кистю руки, починаючи з трьох пальців і закінчуючи одним пальцем
VI		Дактилювання піднятою кистю руки
VII		Закріплення вивчених дактилем

– навчити слухачів відчувати логічний наголос;
 – пояснити смислово роль логічного наголосу, на прикладах показати, як зміна наголосу впливає на зміст речення;

– навчити знаходити в реченні «важливі» слова для встановлення логічного наголосу при незмінному темпі дактилюючої руки.

Необхідною умовою роботи над логічним наголосом є вміння правильно членувати речення, тобто встановлювати місце пауз. Після цього знаходять слова (слово), що мають найсильніший наголос.

Дайте мені хліба – мається на увазі «дайте нарешті» або «дуже прошу дати мені хліба».

Дайте мені хліба – саме мені, а не будь-кому іншому.

Дайте мені хліба – тільки хліба, а не чогось іншого, наприклад, молока.

Важливим етапом у вивченні дактильного мовлення, зокрема, на матеріалі речень, є встановлення і дотримання пауз, які виконують істотну фізіологічну функцію, даючи мовцеві можливість поповнити запас повітря в легенях. Менш виразні паузи робимо між словами, словосполученнями, більш виразні – в кінці речення. Учнів необхідно вчити користуватися паузами, не лише з точки зору узгодженості мовленнєвого дихання, а й тому, що паузи у складних реченнях можуть використовуватися й з певною стилістичною метою.

Доречно звертати увагу користувачів при відтворенні тексту, який потрібно читати не по рядках, а за змістом (роблячи відповідні паузи). Звичайно, взірцем зазначеної роботи має бути сам педагог, котрий відтворить виразно дактильний віршований текст, наголосить на його членуванні, пояснить смислові зв'язки між словами, доб'ється багаторазових повторів адекватного членування тексту.

Дактильне мовлення так само як і почерк, має бути ясним, виразним, читабельним. Лише згодом, з утворенням автоматизмів, темп дактилювання прискорюють і при високій техніці він може відповідати уповільненому темпу усного розмовного мовлення; читання з дактилюючої руки (розвиток зорової пам'яті). Важливо відмітити, що зчитувати з руки значно важче, ніж дактилювати, тому необхідно особливу увагу приділяти тренувальним вправам з дактильного читання саме перед дзеркалом, сусідом, старатися якомога більше читати різних дактильних почерків;

• для розвитку мимічної мускулатури запропоновано три види вправ. Вправи, які передбачають гігієнічний і вібраційний масаж м'язів обличчя для активізації рухів мускулатури обличчя (додаток 3 [4]).

Вправи щодо розвитку мимічної мускулатури (додаток 3 [4]). При виконанні таких вправ необхідно

особливу увагу звертати на те, щоб окрім заданих рухів не виникло жодних неприємних відчуттів в інших м'язах мускулатури обличчя. Розвиток мімичної моторики, що проводиться паралельно з розвитком артикуляційної моторики, сприяє удосконаленню мелодико-інтонаційного боку дактильного мовлення і дає можливість успішніше проводити роботу щодо відпрацювання навичок виразності мовлення.

На основі розвитку необхідних якостей артикуляційної і мімичної моторики створюється можливість переходу до наступного етапу мовленнєвої роботи – розвитку і удосконалення дикції.

Робота над дикцією охоплює удосконалення навичок дихання, голосу, артикуляції, а також координацією взаємодії названих трьох систем, які забезпечують мовлення. У процесі занять по дикції роботі артикуляційного апарату надається винятково важливе значення. Враховуючи це, ми вважаємо за необхідне при вивченні української дактилології проводити і паралельну роботу над розвитком артикуляційної моторики і удосконаленням дикції. Це дасть змогу, на нашу думку, збільшити тривалість, кількість і навантаження тренувань артикуляційної моторики і дикції в обмежених часових рамках. Окрім того, паралельна робота дає можливість прослідкувати за тим, як досягнуте в артикуляційних вправах, відбивається на удосконаленні дикції користувачів при роботі над дактилемами, а також при дактильному відтворенні різних видів словесного матеріалу.

З досвіду роботи можемо відмітити, що інтенсивне використання різноманітних видів артикуляційних вправ позитивно позначається на якості дактильного мовлення користувачів, дає змогу їм розвивати здібності до злагодженої тонко диференційованої роботи органів артикуляції і рухів руки. Значно підвищується точність і чітка координація рухів, нормалізується стан м'язового тону, підвищується витривалість артикуляційного апарату. Все це в цілому позитивно впливає на професійні якості дактильного мовлення осіб, які працюють із нечучими, сприяє удосконаленню чистоти дикції, чіткості звуковимови, точності показу дактилеми, дактильних слів, речень та ін. В результаті, поєднується з удосконаленням роботи дихальної і голової систем, сприяє розвитку виразності дактильного мовлення – як одного із засобів комунікативної діяльності сурдопедагога сучасної школи.

Основною метою артикуляційної гімнастики є підготовка мовленнєвого апарату, зокрема органів артикуляції, до роботи. Така підготовка передбачає відпрацювання точних, чітко скоординованих рухів органів артикуляції, достатньої сили і діапазону рухів, відповідного стану м'язового тону при виконанні рухів.

У випадку скованості і напруження в органах артикуляційного апарату треба відпрацювати навички розслаблення; при в'ялості, слабкості артикуляційних м'язів – активізувати діяльність артикуляційної моторики. Якщо в нормі виконання вказаних вимог веде до удосконалення артикуля-

ційної моторики, то за наявності порушень діяльності органів артикуляції гімнастика сприяє корекції вад звуковимови. В такому випадку завдання мають доповнюватися розвитком тонкої диференційованості моторних артикуляційних актів і, в деяких випадках, відпрацюванням відсутніх необхідних артикуляційних рухів.

Важливо, що на всіх заняттях необхідним атрибутом стало дзеркало для контролю і органів артикуляції, і чіткості показу дактилем. Лише тоді, коли кінестетичні відчуття роботи м'язів обличчя і руки стануть чіткими і узгодженими, зоровий контроль можна відсторонити.

Перед артикуляційною гімнастикою рекомендуємо проводити самомасаж [4, 232]. Масаж м'язів може бути гігієнічним – прогладжування рухом руки і вібраційним (легке постукування пальчиками).

Після вправ самомасажу пропонуємо перейти до диференційованої артикуляційної гімнастики. Виконувати її можна, знаходячись перед дзеркалом. Необхідно обов'язково стежити за осанкою (тримати спину прямо), а також за тим, щоб плечі були розслаблені і щоб не виникло напруження в будь-яких м'язах тіла. Важливо, щоб виконання запропонованих вправ не супроводжувалося супутніми (супроводжуваними) рухами м'язів обличчя. На перших заняттях при співдружних рухах нижньої щелепи допускається її фіксація вказівним пальцем. Кожна вправа виконується спочатку в повільному, а потім – у помірному темпі. Дотримання ритму рухів впорядковує виконання і збільшує точність від одного руху до другого, тому вправи бажано робити під рахунок.

Варто пам'ятати, що невеликий за обсягом посібник розрахований на тривалий термін використання. Тому повернення до вже опрацьованих вправ має стати системою, якщо у користувача наявні труднощі у вигляді помилок: пропуск, заміна, перестановка дактилем, складів; неправильний наголос, перекручення кінця слова; несинхронність показу і озвучення тощо і, як наслідок, нерозуміння побаченого (продактильованого). Окрім запропонованих (тренувальних) вправ, педагогу бажано підібрати матеріал для контрольних вправ, правильність виконання яких контролюється тільки викладачем. Орієнтовний матеріал для контролю представлений у є основою різних рівнів якісного дактилювання.

Різнманітність видів робіт забезпечать зацікавленість та продуктивність занять. Але вибір конкретного методу навчання буде залежати від форми заняття (групове чи індивідуальне); змісту навчального матеріалу (ознайомлення – вивчення – закріплення – повторення – удосконалення навичок тренування); віку слухачів.

Продовження у наступному номері часопису.

Автором буде представлена розробка занять з опанування української дактилології.